

TALERUL „LEU“ AL LUI GHEORGHE DUCA

Alexandru Pinzar

Abstract

Since the last quarter of the 17th century, when the Ottoman Empire imposed its overwhelming authority, diminishing the fragile autonomy of the Moldavian state, the rulers of Moldavia ceased to issue coins for almost a century. Only at the end of the 16th century, when Poland tried to extend its influence over the Romanian principalities, Moldavia issued briefly coins, but in small quantities and with no effect in economic terms.

These political and economical interactions between the two powers of the Eastern Europe, the Ottoman Empire and Poland, in the second part of the 17th century, generated the reopening around 1662 of the Suceava mint, where most of the Moldavian coins were struck.

Contemporary accounts tell us about large quantities of schillings struck in Moldavia, starting with the reign of Istrate Dabija (1662-1666), mainly counterfeits of Baltic and Polish schillings, but, also, in small numbers, issues bearing the name of the voivode.

Romanian numismatists linked the rebirth of the monetary activity with the presence in Moldavia of Titus Livius Boratini, an Italian engraver who came from Poland towards the end of 1661. He struck large quantities of schillings of copper there, since 1659, in the mints of Ujazdow and Cracovia, making huge profits and, consequently, generating large resentments, which forced him, eventually, to go in exile. Arrived in Moldavia, he probably set up the mint in Suceava castle, and also prepared qualified engravers and workers who continued to strike coins after the Italian returned in Poland, in 1663.

The reasons for minting such coins are probably more than the need for small currency, as suggested by internal contemporary accounts. Probably the whole effort was directed in getting big profits by exporting the counterfeits to Poland and exchanging them for good currency, thus generating troubles for the already weakened Polish economy. The Polish contemporary accounts all agree to treat this affair very seriously, showing that the counterfeits were very damaging to Poland. Thus, the lack of reaction from the Ottoman Empire reveals the involvement in the process, if not directly then indirect, by tolerating an activity of the Moldavian voivode that served their goals too.

It is known from internal accounts that the monetary activity continued after the death of Istrate Dabija, during the reigns of Iliaș Alexandru and Gheorghe Duca. Moldavian engravers, probably trained by Boratini, are known from documents: accounts from 1670, during the reign of Gheorghe Duca even mentioned one royal mint master, Alexandru.

This mint master was probably involved in an affair which is described in two French consular reports, which are reproduced in the paper. They told us about the involvement of the voivode in counterfeiting leeuwendaalders, activity that generated his fall, after a very strong reaction of the Ottomans, following the complaints of the local noblemen.

The reason for which Gheorghe Duca started to counterfeit leeuwendaalders is probably the acute need for money of a voivode that was known for being a big spender. The lack of cash was acute in Moldavia of the 17th century, with a monetary economy severely affected by the widespread practice of usury and by the constant demand of cash by the Ottomans, both for the tribute and for all sorts of gifts to the Sultan and to high ranking officials, which became a constant practice in this period.

The leeuwendaalder was used by the Dutch merchants for the commerce with the Eastern Europe, mainly with Poland in exchange for its grain. From Poland the leeuwendaalders entered in large numbers in Moldavia, mainly via the cattle commerce, since the reign of Vasile Lupu (1634-1653) and were used for the payments to the Ottomans. That's why they reacted so violently, as opposed to the apparent lack of reaction when the schillings were minted. This time the Ottoman economy, in which the arslan was of widespread use, was affected. Moreover, even in Moldavia the counterfeiting of the leeuwendaalders generated troubles, because in a system in which usury played a key role, both the creditors and the debtors were affected by the presence of

bad coins in the monetary mass. It seems that the voivode was aware of the dangers involved, because he tried to keep all secret, even by keeping the incriminating dies himself.

The main subject of this paper is a counterfeit leeuwendaalder, struck in bronze, probably found in Suceava or in its neighbourhood. The coin, having 43.5 mm in diameter and 29.06 grams in weight is compared with some imitative and counterfeit leeuwendaalders. The conclusion is that this it is likely to be one of the coins struck in Suceava castle during the second reign of Gheorghe Duca. This attribution is based on the following arguments: the possible place where it was found; the lack of silvering, the flat strike and the flan flaw on the obverse, that may suggest that this is a pattern; the quality of the dies is showing an engraver with experience; the legends and the representations are correct, but the year is misrepresented, that is a common feature of the Suceava mint, shared with the schillings struck there.

The rarity of similar coins is probably the consequence of the care to wipe all the evidences. Despite this, maybe some future finds of better preserved coins may help clarify this attribution.

La mijlocul secolului al XVII-lea, în condițiile în care Moldova medievală se îndrepta cu pași mari spre epoca fanariotă, condiții de natură internă și externă (acestea din urmă probabil în măsură mai semnificativă) au dus la reluarea activității monetare a domnilor moldoveni. Acest moment a însemnat și reparația pe scena istoriei a monetăriei din Suceava, care a produs majoritatea emisiunilor monetare medievale moldovenești clasice.

Acest eveniment istorico-numismatic a fost generat de interacțiunea pe scena politică și economică a două mari puteri europene ale epocii, Polonia și Imperiul Otoman, care, în secolul al XVII-lea, încă mai reprezentau actori importanți pe această scenă.

Redeschiderea monetăriei sucevene este legată de prezența în Moldova a gravurului italian Titus Livius Boratini. Acesta, înainte de a ajunge în slujba domnilor moldoveni, a obținut în Polonia, în 1659, autorizația de a bate șilingi de aramă în monetăria de la Ujazdow, lângă Varșovia. Ulterior el a obținut autorizația de a bate această monedă și în monetăria de la Cracovia. Ca urmare a activității sale, o mare cantitate de monedă mărunță din aramă a inundat Polonia, fapt care a generat mari nemulțumiri, în final fiindu-i retrase concesiunile pentru monetării. Mai mult încă, Titus Livius Boratini a fost obligat să se exileze în Moldova, spre sfârșitul anului 1661¹.

Aici el a contribuit la reînființarea monetăriei moldovenești, lucru sesizat încă de B. P. Hajdeu și, apoi, de P. P. Panaitescu și întărit de către O. Iliescu². Așadar, începând din 1662, au fost bătute la Suceava șilingi purtând numele voievodului Istrate Dabija, dar și contrafaceri ale șilingilor polonezi, baltici și suedezi, contemporani sau mai vechi. Probabil inițial activitatea monetară a fost executată de Boratini, dar apoi și de către meșteri moldoveni, care au continuat activitatea monetăriei și după reîntoarcerea italianului în Polonia, în 1663.

În acest sens este relevant un pasaj din Letopisețul Țării Moldovei de la domnia lui Istrate Dabija și până la a treia domnie a lui Mihai Racoviță Vv. (1662-1729), atribuit lui Nicolae Muste³:

„Domnia lui Iliș Vodă ...Pre acele vremi era pace și țara întemeiată. Era bănărie în cetatea Sucevei, de la Dabija Vodă, și făcea șalăi de aramă care numai aice în țară imblau, 4 șalăi la un ban bun...”

Și Nicolae Costin menționează monetăria lui Dabija-vodă⁴:

„Făcut-au Dabija-Vodă și bănărie de bani de aramă la Suceava”.

Așadar monetăria, cu toate utilajele, era în funcțiune în 1668, la sfârșitul domniei lui Iliș Alexandru și începutul celei de-a doua domnii a lui Gheorghe Duca. Ea producea, probabil, în acel moment, șilingi contrafăcuți după cei polonezi și suedezi, aparent pentru uz intern (fiind stabilit și un curs de schimb). Descoperirile de tezaure și monede izolate de acest tip din Moldova confirmă

¹ O. Iliescu, *Solidi valachici vulgo dumnicze*, în SCN, 3, 1960, p. 315.

² *Ibidem*, p. 316 nota nr. 7.

³ M. Kogălniceanu, *Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, t. III, București, 1874, p. 6.

⁴ *Ibidem*, t. II, București, 1872, p. 3.

folosirea acestora în plățile interne⁵. Cererea de monedă de mică valoare de acest tip a fost generată probabil de defavorizarea piețelor monetare românești în ceea ce privește moneda mărunță, fenomen menținut până după mijlocul secolului al XIX-lea⁶. Fenomenul de raritate monetară era comun în Moldova secolului al XVII-lea, lipsind în aceeași măsură de pe piață și monede de mai mare valoare. Doi factori contribuiau la acest fenomen, și anume perturbarea circulației de mărfuri, într-o economie în care banul era aproape în întregime un produs al acesteia, datorită lipsei emisiunii monetare a statului și, respectiv, scoaterile masive de numerar din țară, datorate achitării obligațiilor față de Poartă⁷.

Activitatea monetară a domnilor moldoveni avea, însă, și un altfel de efect, prin posibilitatea scoaterii contrafacierilor din Moldova și introducerea lor în Polonia, unde puteau fi schimbate pentru monedă din aur sau argint. După mărturiile vremii s-ar părea că fluxul șalăilor a fost dirijat tocmai spre această piață, fapt care producea profituri pentru voievodul patron al monetăriei sucevene, dar și nemulțumiri manifestate cu hotărâre de către coroana polonă.

Astfel, încă din 1662, cronicarul polonez Ioan Chrisostom Pasek relatează⁸:

„Unii din Leși au adus (în Polonia) niște șalări mincinoși din Moldova, pentru care s-a cheltuit aici o mulțime de aur și de argint”.

În plus, contele austriac Franz Ulrich Kinski, aflat în misiune în Polonia, relatează în 22 martie 1668 că polonezii au trimis un sol la Poartă cu o plângere împotriva voievodului Iliș Alexandru, pentru motivul că a bătut „monede foarte rele, cu legenda și stema poloneze”⁹.

Constantin Moisil, pe baza descoperirilor făcute la prima cercetare științifică a ruinelor cetății Sucevei, efectuată de arhitectul austriac C. A. Romstorfer între 1895 și 1904, susține că șalăii au fost produși tocmai pentru a fi „exportați”¹⁰.

„Monetele și resturile monetare, găsite în cetate, nu confirmă numai existența bănăriei lui Dabija-Vodă, dar și caracterul ei fraudulos. Numărul foarte restrâns de șilingi moldovenești cu numele lui Dabija-Vodă, față de enorma cantitate de imitații ale șilingilor străini..., iar faptul că aceste monede imitează mai ales șilingii cari aveau curs în Polonia și în țările coroanei polone, dovedește în chipul cel mai evident că au fost bătuți în special pentru a fi introduși acolo”.

Lipsa de reacție a Porții sugerează dacă nu implicarea în această „afacere”, măcar tolerarea ei, ea servind și intereselor otomane, prin dificultățile create economiei poloneze. Există totuși și opinii conform cărora dificultățile au fost exagerate în mare măsură, ele afectând, după acestea, numai piața periferică a Liovului¹¹.

Indiferent de motivațiile economico-politice ale activității monetăriei din cetatea Sucevei, cert este faptul că ea a fost susținută, efectuându-se pe parcursul mai multor ani numeroase tipuri de monede¹², ceea ce implică o tehnică avansată și un personal numeros și calificat. Referitor la meșterii care au lucrat în cetate după 1663, în documente sunt menționați un „Enache zlătariu, fost bănariu”, într-un zăpis nedatat (probabil din 1666-1667)¹³ și „Alexandru, bănariu domnesc”, într-un hrisov de la Gheorghe Duca din 1670¹⁴.

Probabil acest Alexandru a fost implicat într-o activitate care, în cele din urmă, a contribuit la a doua mazilire a patronului său, Gheorghe Duca. Evenimentele sunt relatate în două rapoarte consulare

⁵ Maria Duțu, *Un depozit de șilingi din vremea lui Dabija Vodă descoperit în județul Galați*, în BSNR, 90-91, 1996-1997, 144-145, p. 141-146. Autoarea estimează la milioane sau chiar zeci de milioane cantitatea de șalări în circulație în cele două țări române, cu peste 50.000 de piese descoperite pe teritoriile lor.

⁶ R. Ocheșeanu, „Firfiricii” la mijlocul secolului al XIX-lea în România, în BSNR, 80-85, 1986-1991, 134-139, p. 175-178, nota nr. 5.

⁷ I. Caproșu, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit, până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Iași, 1989, p. 88.

⁸ Const. Moisil, *Bănăria lui Dabija-Vodă*, în BSNR, 12, 1915, 24, p. 60.

⁹ Fr.-U. Kinski, *Diarium des Grafens Franz-Ulrich Kinski während seiner Mission in Polen (1663-1668, dann 1671)*, publicat de N. Iorga, *Cu privire la banul lui Istrate Dabija*, în ARMSI, 28, 1905-1906, p. 508.

¹⁰ Const. Moisil, *op. cit.*, p. 62.

¹¹ Maria Duțu, *op. cit.*, p. 141-146.

¹² G. Sion, *Monede suedeze falsificate în monetăria din Suceava*, în BSNR, 11, 1914, 22, p. 49-55. Autorul inventariază peste 1000 de variante diferite de ștanțe, edificator pentru activitatea monetară susținută.

¹³ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. III, p. 20, nota I.

¹⁴ *Ibidem*, p. 63, nr. 3.

franceze, din 11 și 19 februarie 1672, unul de la Iazlowietz și celălalt de la Liov. Le reproducem integral în cele ce urmează¹⁵:

XX.

Știri din Iazlowietz în Podolia despre ducerea lui Duca-Vodă la Iazlowietz, 1672,
Constantinople. 11 Februarie.

(Pologne, XXXIX, 38)

Le Prince de Valachie* est emmené prisonnier à Constantinople, suivi de neuf cents seigneurs et gentilshommes et de cent prêtres grecs, qu'ils appellent Popes, pour l'accuser devant le Grand Seigneur d'avoir fait de la fausse monnaie, principalement grande quantité d'écus de lion, dont la forme a été trouvée auprès de lui. Ce Prince avait envoyé sa femme en Moldavie, avec quarante sachets de cuir pleins de ducats, et soixante avec des écus, mais on a pris tout cela et porté a Constantinople.

XXI.

Știri din Leopold despre luptele Polonilor cu Tătarii și despre situația din Moldova.

Leopold,
1672,
19 Februarie.

(Pologne, XXXIX, 38)

Il y avait quarante trois compagnies qui étaient entrées en confédération, et qui sont déjà de retour en Ukraine, ayant rencontré les Tartares qu'ils ont battu et mis en déroute, sous la conduite de Monsieur le Castellan de Podlachie, à qui Monseigneur le Grand Maréchal qui se trouve ici, l'a donnée, puisque l'armée ne voulait plus être sous celle de Monsieur Wyzitzki, se plaignait de sa rigueur, et qu'il était la cause de leur extrême misère, et par conséquent de la confédération...

La compagnie du sieur Tretzki, capitaine de cavalerie du Palatinat de Sandomir et du district de Pilno, a rencontré quelque partie assez nombreuse de Tartares qui avaient déjà fait une course en Volhinie, l'a battue et délivre plusieurs prisonniers. Le reste de ces Tartares était rencontré par quelques compagnies qui étaient demeurées fidèles, ne s'alliant pas avec ces autres-là, et encore d'une autre partie de nos gens qui étaient sous la conduite de Monsieur le Commandant général Wyzitzki. On dit qu'il y avait 12 mille Tartares, divisés en diverses parties, et qu'on a délivré 3 mille hommes qu'ils emmenaient en servitude. Les relations en sont un peu différentes; mais elles sont véritables en essence, et il est constant que nos gens ont défait et mis en déroute diverses parties Tartariennes et délivré plusieurs prisonniers. Mais quelques compagnies de Monsieur Wyzitzki ne voulaient pas retourner en Ukraine et étaient intentionnées d'aller chercher en Pologne de meilleurs quartiers d'hiver.

Ceux de Sandomir, se trouvant en si petit nombre et sachant que le parti des

¹⁵ E. Hurmuzaki, *Documente...*, XVI, București, 1912, nr. XX și XXI.

* Desigur că aici se vorbește despre Duca-Vodă al Moldovei. Vezi mai jos, sfârșitul documentului următor (nota editorului).

Tartares était plus fort sans comparaison qu'eux, ils se sont servis de tel stratagème, qu'ils ont lié quantité de linge à leurs lances et javelines, et élargi leur compagnie comme s'il y avait eu une armée, ce qui a intimidé les infidèles. Nous avons ici des nouvelles que diverses troupes des Palatinats et des districts marchent en Ukraine, de sorte que nous espérons que nos affaires en iront mieux, Dieu aidant.

Les Valaques ayant emmené leur Prince Duque, qu'ils ont déclaré pour ennemi à cause des exactions insupportables et de la fausse monnaie, à Constantinople, ne peuvent pas s'accorder entre eux, une partie se voulant rendre à la République... Joint que la Porte Ottomane à force de présents, d'offres et de promesses du dit Prince, l'a retabli et l'assiste contre ses rebelles, tellement qu'il y a en ce pays-là une confusion non pareille, laquelle a obligé plusieurs de se sauver en passant la rivière de Dniester du côté de Mohilow, avec leurs plus précieux meubles qu'ils pouvaient porter avec eux.

Așadar, mărturiile de mai sus atestă faptul că Gheorghe Duca a bătut taleri „leu”, contrafaceri după popularele monede bătute în secolele XVI și XVII de către Provinciile Unite. Rațiunea pentru care voievodul a decis să contrafacă această monedă nu poate fi decât dorința de a obține profituri cât mai mari din exploatarea monetăriei, profituri care nu erau asigurate de contrafacerea de monedă măruntă. Întra-adevăr, arghirofilia lui Duca a rămas consemnată și de cronicari, Neculce caracterizându-l astfel pe domnul care a fost, în a treia domnie, hatman al Ucrainei¹⁶:

„Duca-vodă, vrându să scoată banii ce cheltuisă la Poartă pentru hătmânia Ocraenei și avându și casă grē, cu mare cheltuială, și nu cheltuiē ca un domnu după putința țărâi, și vrē să cheltuiască ca un craiu...”

Trebuie să ținem cont de faptul că, începând cu sfârșitul secolului al XVI-lea, „mezatul” instituit la Constantinopol asupra tronului moldovean a generat, odată cu pătrunderea în Moldova a capitalului cămătăresc (prin împrumuturile practicate de pretendenți pentru a participa la „licitație”), o acută și permanentă nevoie de bani a domniei, pe toată durata mandatului¹⁷.

Talerul „leu” era popular în epocă, în ciuda conținutului mai scăzut în argint față de talerii imperiali, ajungând în poziția de „trade dollar” al vremii¹⁸, fapt care-l făcea foarte atractiv atât pentru imitare, cât și pentru contrafacere. În epocă au fost imitați în statele germane, în Italia dar și în Transilvania și Imperiul Otoman; ca exemplificare prezentăm în fig. 1 un taler „leu” emis de Provinciile Unite, Campen, 1606¹⁹, în fig. 2 Provinciile Unite, Utrecht, 1682, în greutate de 27,67g²⁰, în fig. 3 o imitație bătută în comitatul Rietberg de către Johann IV (1640-1660) (atribuire controversată, în prezent socotindu-se că monedele cu această legendă a aversului au fost bătute în Imperiul Otoman, în timpul lui Mehmed al IV-lea (1648-1687))²¹, în fig. 4 una bătută în principatul Jever, în 1676 de către Carl Wilhelm von Anhalt-Zerbst (1667-1718), în greutate de 27,38g²², în fig. 5 o imitație bătută în Italia, Messerano, de Francesco Filiberto Ferrero Fieschi (1584-1629), în greutate de 26,12g²³, în fig. 6 o imitație transilvăneană emisă în 1638 de Gyorgy Rakoczi I (1630-1648), în greutate de 26,76g²⁴ și în fig. 7 o imitație bătută în Imperiul Otoman, în 1640, în timpul domniei sultanului Murad al IV-lea (1623-1640)²⁵. Alături de aceste

¹⁶ I. Neculce, *Letopiseșul Țării*, Editura Litera Internațional, București - Chișinău, 2001, p. 69.

¹⁷ I. Caproșu, *op. cit.*, p. 48.

¹⁸ Acest lucru a fost impus de transformarea Amsterdamului în centrul internațional al metalelor prețioase, așa cum subliniază Viorel Butnariu, *Introducerea talerului-leu în Moldova lui Vasile Lupu*, în AII, 31, 1994, p. 60-61.

¹⁹ Dr. Busso Peus Nachfolger, *Auction 383*, 2005, Lot number: 2264.

²⁰ Gorny & Mosch Giessener Münzhandlung, *Auction 143*, 2005, Lot number: 5242.

²¹ Fritz Rudolf Künker Münzenhandlung, *Auction 105*, 2005, Lot number: 3953.

²² Idem, *Auction 86*, 2003, Lot number: 1604.

²³ Idem, *Auction 100*, 2005, Lot number: 526.

²⁴ Idem, *Auction 86*, 2003, Lot number: 1214.

²⁵ Dr. Busso Peus Nachfolger, *Auction 377*, 2003, Lot number: 2270.

imitații prezentăm în fig. 8 o contrafacere a unui taler „leu”, un fals de epocă realizat în Levant, din bronz, în greutate de 29,41g²⁶.

Leeuwendaalderul era utilizat de olandezi în principal pe piața grâului din Polonia, de unde pătrundea în cantități mari în Moldova, partener comercial vechi și tradițional al Republicii nobiliare. Așa cum subliniază V. Butnariu, începând cu domnia lui Vasile Lupu talerul „leu” a fost utilizat masiv pe piața internă a Moldovei (rolul deosebit jucat de această monedă în Țările Române este arătat numai de faptul că s-a impus, chiar și după dispariția ei de pe piață, ca monedă de calcul), dar și la achitarea obligațiilor domniei față de Poartă²⁷. De altfel, începând cu sfârșitul secolului al XVI-lea, piața otomană atrăgea cantități masive de taleri²⁸, printre aceștia numărându-se, după cum am văzut, și „arslanul”. Orice contrafaceri afectau economia imperiului, putând genera reacții violente de stopare a producerii și de eliminare a lor. S-ar părea că domnul era conștient de pericolul generat de activitatea sa, fapt sugerat de mențiunea din primul raport consular că voievodul păstra asupra sa matrițele incriminatoare. Se pare că aceste precauții nu au dat rezultate, rapoartele consulare franceze menționând ca unul dintre motivele principale ale mazălirii voievodului tocmai această activitate. Neculce nu precizează motivele celei de-a doua mazăliri, însă precizează că domnul moldovean a fost pe punctul de a-și pierde capul și numai prietenia cu vizirul și o mare sumă de bani au putut să-l salveze.

Interesante sunt și consecințele interne ale actului lui Duca-vodă dacă le privim prin prisma faptului că în acea perioadă cămătăria era un fenomen generalizat în Moldova, furnizând capitaluri într-o țară în care lipsa de numerar era cronică²⁹. Intrarea pe piață a unei cantități mari de numerar falsificat a afectat, în mod sigur, atât creditorii cât și debitorii, în aceeași măsură. De aceea ambele rapoarte consulare indică o nemulțumire generalizată, printre toate categoriile sociale, generată de acțiunea de contrafacere a unei monede cu largă circulație.

Categoric aventura monetară a lui Duca a fost „izolată”, nemaifiind repetată de vreun alt voievod, după o reacție atât de violentă a Porții și a țării.

După această prezentare a împrejurărilor istorice și a surselor de care dispunem putem să trecem la obiectul acestei note, anume un taler „leu” *contrafăcut*, din bronz, care provine dintr-o veche colecție suceveană, alcătuită în principal până în 1990, cel mai probabil din monede găsite în Suceava sau în împrejurimi. Moneda e prezentată în fig. 9, cu o variantă cu trăsăturile accentuate prin prelucrare digitală în fig. 10. Contrafacerea e realizată din bronz, are diametrul de 43,5 mm (mai mare decât media talerilor „leu”) și o greutate de 29,06 g (încadrându-se în limitele metrologice).

O serie de argumente ce vor fi prezentate în cele ce urmează pot să susțină afirmația că ne aflăm în fața uneia dintre contrafaceri realizate de către Gheorghe Duca în monetăria din cetatea Sucevei.

Un prim argument în favoarea acestei atribuirii ar fi proveniența monedei, care ar indica că locul descoperirii ar fi Suceava sau împrejurimile ei. Acest lucru, coroborat cu defectele de suprafață de pe avers, lipsa argintării, baterea slabă cu reliefuri „plate”, sugerează că această monedă ar putea fi un rebut al monetăriei din cetate.

Într-adevăr, în ceea ce privește șalăii bătuți aici sunt atestate numeroase rebuturi sau probe, găsite încă de Romstorfer, primul cercetător (și salvator, pe nedrept uitat) al cetății Sucevei, așa cum precizează în monografia alcătuită de el³⁰. Aceste descoperiri sugerează o monetărie care lucra cu tehnică modernă pentru epocă, cu prese cu valțuri, capabile să producă monede de nivel tehnic ridicat. Prezentăm, în figura 11, două asemenea rebuturi de șalăi, provenind din aceeași colecție suceveană.

²⁶ Münzen & Medaillen Deutschland GmbH, *Auction 10*, 2002, Lot number: 585.

²⁷ V. Butnariu, *op. cit.*, p. 66-68.

²⁸ Iar țările române erau, alături de Egipt, porturile Siriei și Raguza, una dintre porțile de intrare ale talerilor în Imperiul otoman, începând cu a doua jumătate a secolului al XVI-lea, așa cum subliniază E. Nicolae și G. Custurea, *Tezaurul monetar din secolul al XVI-lea descoperit la Bercioiu, jud. Vâlcea*, în BSNR, 77-79, 1983-1985, 131-133, 1986, p. 309-327, pe baza unor documente otomane. Sursa talerilor era, în principal, comerțul cu vite practicat de țările române.

²⁹ I. Caproșu, *op. cit.*

³⁰ K. A. Romstorfer, *Cetatea Sucevei descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între anii 1895-1904*, București, 1913, p. 90 și următoarele.

Prezența masivă a rebuturilor în interiorul cetății poate sugera atât o activitate intensă, cât și o abandonare bruscă a activității. În ambele cazuri, însă, absența unor descoperiri mai consistente de probe, rebuturi sau chiar exemplare „finite” de taleri „leu” (deși conform rapoartelor consulare au fost bătute cantități destul de însemnate), indică preocuparea de a „șterge urmele” activității clandestine, desfășurate în paralel cu baterea șalăilor.

În continuarea argumentării, să analizăm legendele monedei:

Av. **MOARGPROFOEBELG** TR(semn neclar)

Rv. **CONFIDENSNDNONMOVETVR•I68 I**

Observăm că legendele sunt corecte, cu excepția milesimului, tratat cu evidentă stângăcie, vizibilă în ciuda coroziunii care face discutabilă citirea.

Se pare că una dintre cele mai frapante caracteristici ale produselor monetăriei din cetatea Sucevei este tocmai tratarea stângace sau eronată a milesimului, așa cum remarcă și Grigore Foit³¹:

„Legenda de pe aversul monedelor acestui voievod poartă numele lui Dabija în diferite variante și prescurtări, având și multe erori, iar cea de pe revers denumirea de «solidus», prescurtări ale numelui Moldovei și uneori milesimul, însă greșit (sublinierea noastră, n.a.).”

Octavian Iliescu, vorbind despre aceeași șalăi ce poartă numele lui Dabija remarcă următoarele³²:

„Legende de pe avers sunt de tipul IOHAN ISTRAT DB VV sau IOHAN ISTRAT PRINCEPS (primul tip), ori DABISA ISTRAT VV (al doilea tip). Pentru revers, se întâlnesc legende de tipul SOLIDUS DGRM urmat de două sau trei cifre: 16, 168 (sublinierea noastră, n.a.); al doilea tip începe cu MONETA..., continuarea neputând fi descifrată pe exemplarele publicate până în prezent. De cele mai multe ori, apar erori de redactare, care fac aceste legende de neînțeles.”

Față de contrafacerea levantină prezentată în fig. 8, moneda noastră prezintă o realizare net superioară, nelăsând impresia unei copii „barbarizate”, trăsătură valabilă și pentru șalăii bătuți în cetate (există și un număr de șalăi de execuție inferioară, dar în procent mult mai mic). Acest lucru este o indicație a faptului că ștanța nu a fost executată de un falsificator „neprofesionist”, ci de un meșter care executa curent ștanțe pentru monetăria din cetate. Față de șalăi, la care legenda prezintă erori uneori, la talerul în discuție doar unele litere sunt realizate „stângaci”, într-o proporție mai mare sau mai mică. La fel și reprezentările din câmpuri, deși afectate de coroziune, par opera unui gravor profesionist. Astfel, moneda prezentată prezintă similitudini (inclusiv în realizarea „stângace” a unor litere, vezi fig. 7) cu imitațiile prezentate în figurile 3-7. Aceste imitații sunt realizate însă din argint, au greutatea relativ corectă, fiind atribuite doar prin legende de pe avers diferite față de originale (de ex. la talerii „leu” ardelenesti legenda e cu ... **PRO REG TRA** ... față de ... **FOE BELG TRA** ... a originalelor). Grijă pentru asigurarea greutății o constatăm și la exemplarul nostru, modul în care s-a obținut greutatea de 29 g fiind mărirea modulului, la 43,5 mm.

Categoric, toate aceste caracteristici exclud ca autorul acestei contrafaceri să fie unul dintre falsificatorii care acționau în Moldova, și care au produs în epocă o serie de falsuri după monede care circulau în zonă. Mai curând autorul ștanțelor este un profesionist, cu experiență atât în gravură, cât și în copierea reprezentării de pe monede.

În concluzie moneda prezentată este cel mai probabil o contrafacere produsă în monetăria din cetatea Sucevei, în timpul celei de-a doua domnii a lui Gheorghe Duca (1668-1772), și anume unul dintre talerii „leu” despre care vorbesc cele două rapoarte consulare franceze. Așteptăm ca noi descoperiri, sau publicarea unor monede nepublicate până acum, aflate într-o stare de conservare mai bună, să clarifice această atribuire.

³¹ Gr. Foit, *Suceava – centru de interes major pentru numismatica medievală a Moldovei*, în *Anuarul Muzeului Județean Suceava*, 1978, p. 47-84.

³² O. Iliescu, *Moneda în România (491-1864)*, București, 1970, p. 38.

1

2

3

4

5

6

1. Provinciile Unite, Kampen, 1606; 2. Provinciile Unite, Utrecht, 1682; 3. Rietberg, Johann IV (1640-1660) sau Imperiul Otoman, Muhammad IV (1648-1687); 4. Jever, 1676, Carl Wilhelm von Anhalt-Zerbst; 5. Italia, Messerano, Francesco Filiberto Ferrero Fieschi (1584-1629); 6. Transilvania, 1638, Gheorghe Rakoczi I (1630-1648)

7

8

9

10

11

12

7. Imperiul Otoman, 1640, Murad al IV-lea (1623-1640); 8. Un fals de epocă, realizat în Levant; 9. Taler-leu contrafăcut probabil în cetatea Sucevei; 10. Taler-leu contrafăcut probabil în cetatea Sucevei. 11-12. Rebuturi de șalâi, provenind din aceeași colecție.